ELENA COMŞULEA

CÂTEVA CORESPONDENŢE LEXICALE ÎN VECHI VERSIUNI ALE *BIBLIEI*

1. Cercetând în paralel un eşantion de cinci capitole (8 – 12) ale cărţii *A împărăţiilor a doua* în trei traduceri româneşti din sec. al XVII-lea - *Biblia de la Bucureşti,* 1688 (BB), manuscrisul (MS) 4389 din Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, şi manuscrisul (MS) 45 păstrat la Filiala Cluj a Bibliotecii Academiei Române - comparativ cu versiunile greacă, slavonă, latină[1], abordăm, în lucrarea de faţă, problema corespondenţelor lexicale, cu semnificaţiile ei filologice privind efortul traducătorilor de a reda întreaga bogăţie semantică a unei lucrări atât de importante pentru dezvoltarea spirituală a omenirii cum este *Biblia.* Pe măsura necesităţilor ne referim şi la alte ediţii ale *Bibliei*[2].

[1] Am dispus doar de următoarele versiuni: *Vetus Testamentum Graecum ex versione septuaginta interpretum* [...], Lipsiae, 1830; *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs,* Stuttgart, 1979; *Novum Testamentum Graecum,* tomus I, Amstelaedami, 1751; *Biblia Sacra vulgatae editionis juxta exemplaria ex typographia Apostolica Vaticana,* Ratisbonae, 1903; *Biblia ili knigi svjaštennago pisanija vetchago i novago zavěta,* 1723. În funcţie de materialul din ediţiile originale, observaţiile noastre pot fi îndreptate. Pentru versiunea germană am folosit *Die Bibel oder die ganze Heilige-Schrift des Alten und Neuen Testaments nach der Übersetzung Martin Luthers,* Stuttgart, 1970, iar pentru cea franceză, *La Sainte Bible ou l'Ancien et le Nouveau Testament,* version de J. F. Ostervald, Paris–Bruxelles, 1899. Dintre dicţionare, pentru traducerile din versiunile străine, am folosit în mod deosebit: Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum,* Vindobonae, 1862-1865 (= Miklosich); *Slovarĭ ţerkovno-slavěnskago i russkago ězyka,* tom I – IV, Sanktpeterburg, 1867; M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français,* Paris, 1935 (= Bailly); G. Guţu, *Dicţionar latin-român,* Bucureşti, 1983.

[2] Vezi o sinteză a traducerilor religioase la Paul Miron, *O nouă ediţie a Bibliei lui Şerban,* în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688,* Pars I, *Genesis,* Iaşi, 1988, p. 3 – 6. Am folosit următoarele versiuni ale Bibliei: *Bibliia adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi şi a ceii noao,* Blaj, 1795 (= B 1795); *Biblia, adică Dumnezeeasca Scriptură a legii vechi şi a celei nouă,* tipărită în zilele Majestăţii Sale Carol I, ediţia Sfântului Sinod, Bucureşti, 1914 (= B 1914); *Biblia sau Sfânta Scriptură,* tipărită [...] cu aprobarea Sfântului Sinod, Bucureşti, [1992] (= B 1992). Pe tot parcursul lucrării facem dese trimiteri (întotdeauna pentru fonetismul cuvintelor în discuţie) la *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688,* Pars I, *Genesis,* Iaşi, 1988 (= FAC.); Pars II, *Exodus,* Iaşi, 1991 (= EX.); Pars III, *Leviticus,* Iaşi, 1993 (= LV.); nu reluăm însă problemele discutate acolo. Pentru studiul efectuat de Vasile Arvinte folosim abrevierea ST.L.

DACOROMANIA serie nouă, I, 1994-1995, Cluj-Napoca, p. 213-223

Corespondente sau echivalente lexicale sunt cuvintele sau sintagmele, de obicei sinonime în planul limbii, prezente în acelaşi context din cele trei versiuni comparate, întrebuinţate de traducători opţional, conform graiului vorbit de fiecare sau sub influenţa surselor la care au apelat.

Din lista echivalentelor lexicale prezentăm câteva, cu scopul de a servi la argumentarea sau exemplificarea unor idei exprimate de cei, nu puţini, care au interpretat deja aceste pagini de literatură veche.

Diferenţele în plan lexical nu sunt mari, ceea ce probează filiaţia textelor, elementul principal de legătură fiind, cum s-a mai arătat, traducerea Spătarului Milescu.

2. 1. Categoria cea mai numeroasă a corespondenţelor, depăşind 90% din totalul diferenţelor înregistrate în cele cinci capitole analizate, o formează elementele comune *Bibliei de la Bucureşti* şi manuscrisului 45, deosebite de manuscrisul 4389, fiind deci o confirmare a faptului că textul tipărit se aseamănă foarte mult cu MS 45, care i-a servit ca model. Ambele versiuni sunt „de tradiţie grecească"[3], mai mult, au la bază, după cum s-a constatat, aceeaşi ediţie a *Septuagintei*, cea de la Frankfurt pe Main, 1597.

2. 2. Cel mai adesea, cuvintele menţinute active şi în limba literară actuală se află în MS 4389 (primele exemple de mai jos sunt din MS 4389)[4].

Paznic: *Puse David paznici în Siriia* (8.6.; cf. şi 8.14); are două echivalente în celelalte versiuni: **strajă** (8.6.; în varianta muntenească, cu *j*[5] dur, BB şi în varianta moldovenească, cu *j* muiat, *straje*, MS 45) şi **pază** (în forma veche de pl. *păzi*, BB, MS 45, 8.14).

Priveghea: *Până era copilul viu, te postiiai şi plângeai şi privegheai* (12.21); de observat diateza reflexivă a lui *posti*, frecventă în textele vechi şi explicabilă prin slavon. *postilsę;* **bdenui** „a veghea", prezent şi în alte cărţi ale

---

+ sigla volumului; pentru LV. facem trimiteri numai la partea vizând lexicul. Din bibliografia generală mai amintim: Virgil Cândea, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979; N. A. Ursu, *Noi informaţii privitoare la manuscrisul autograf şi la textul revizuit al Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu*, I şi II, în LR, XXXVII, 1988, nr. 5, p. 455 – 468 şi nr. 6, p. 521 – 534 (= Ursu, 1988); III, în LR, XXXVIII, 1989, nr. 1, p. 31 – 46 (= Ursu, 1989). Afirmaţiile privind vechimea unor cuvinte se bazează în special pe: *Dicţionarul Academiei*, seria veche (DA) şi seria nouă (DLR); TDRG[2]; Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975.

[3] Alexandru Andriescu, *Locul Bibliei de la Bucureşti în istoria culturii, literaturii şi limbii române literare*, în FAC., p. 15.

[4] Când între BB şi MS 45 există diferenţe de orice natură la alte cuvinte decât cele în discuţie, am folosit trimiterea cf. MS 45.

[5] Pentru aspectul fonetic, vezi ST.L. FAC., p. 58 – 59.

Bibliei[6], traduce gr. ἀγρυπνέω „a fi treaz, a petrece noaptea fără a dormi".

Slugă și **rob** au o mulțime de ocurențe în toate versiunile *Bibliei*, cu sensurile: 1. „servitor; sclav" (două nuanțe greu de separat) și 2. „persoană supusă, devotată cuiva", cu ușoară deosebire privind frecvența: *rob* este preferat pentru sensul 2. Același termen apare de obicei în BB și MS 45 (10.19; 11.11, 13. 26; 12.18), rar, în toate trei versiunile (11.24; 12.19). Alternanța *slugă/rob*, cu evitarea repetiției lexicale, am înregistrat-o într-un pasaj din MS 4389: *Siva avea 15 feciori și 20 de slugi* (9. 10). *Și zise Siva cătră împăratul: „De toate de câte* [...] *mi i-ai porâncit stăpânului mieu, împărate, robului tău, așa voiu face"* (9. 11); cf. slavon. *rabŭ* „rob", care apare în ambele locuri. În BB și MS 45 s-a folosit în acest pasaj numai *rob: La Siva era 15 feciori și 20 de robi* (9. 10) [...] *„După toate câte au poruncit domnul mieu, împăratul, robului său, așa voiu face robul tău"* (9. 11 BB, cf. și MS 45); de asemenea, în *Septuaginta* apare numai (ὁ) δοῦλος. Această alternanță *slugă/rob* am întâlnit-o în alte locuri și în BB: *Au murit dentru slugile împăratului; și încă robul tău, Urie Hetteul, au murit* (11. 26, cf. și MS 45, 11. 24, unde este pl. art. *slugele*[7]); *slugă* traduce gr. *(ὁ) παῖς, παιδός*, iar *rob*, pe *(ὁ) δοῦλος*.

Slugă din MS 4389 are drept corespondente în BB și MS 45 și lexemele **copil**[8] (9.2; în B 1795: *prunc)*, **copilaș** (9.9.; în MS 45 glosat pe margine *slugă;* în B 1795: *slugă)*, traducând exact gr. (ὁ) παῖς, respectiv diminutivul (τὸ) παιδάριον.

Într-un alt loc (11.8) nu poate fi vorba despre o echivalență semantică între **slugă** și **ospăț**; în MS 4389: *Ieși Urie den casa împăratului și ieși după dânsul o slugă a împăratului;* în MS 45: *Ieși dennapoia lui ospăță a împăratului* (varianta *ospăță* nu este înregistrată lexicografic); în BB: *Ieși* [...] *ospăț de la împăratul.* În ceea ce privește cuvântul *ospăț*, traducătorii s-au orientat probabil după textul latinesc, unde apare *cibus* „mâncare, băutură", cf. și slavon. *snědĭ* „mâncare"; în greacă *ἄρσις, -εως* „ridicarea piciorului", un loc obscur în *Septuaginta*. În versiuni ulterioare *Bibliei de la București* se folosesc termenii *mâncare* (B 1795, B 1914: *I-au trimis lui mâncare împărătească)* și *dar* (B 1992: *I s-a trimis un dar de la masa regelui);* în fr. *un présent royal.* Cum doar

[6] Este consemnat de Felicia Șerban, *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688. Cântarea cântărilor* (manuscris).

[7] Vezi ST.L. FAC., p. 71.

[8] O sinteză a discuțiilor despre *copil* „slugă", vezi la Florentina Zgraon, *Copil cu sensul „slugă" în limba română?*, în LR, XXXVIII, 1989, nr. 2, p. 97 – 105, care opinează că în română *copil* nu are sensul „slugă". Vezi și ST. L. FAC., p. 94. Pentru *copilaș*, vezi Ursu, 1989, p. 528. Este interesant de remarcat interferența celor doi termeni, *copil* și *slugă*, în limbajul afectiv familiar, după cum comunică Sabina Teiuș din com. Cuzdrioara, jud. Cluj: tatăl său se adresa copiilor, indiferent de sex, cu *sluguța tatii.*

MS 4389 prezintă o soluţie diferită, considerăm că aceasta este rodul unei interpretări a sensului după context[9].

Bir: *Fură moavitênii robi lui David de-i da bir* (8.2, cf. şi 8.1,6); cf. slavon. *danĭ* „dare, impozit", lat. *tributum* „idem". **Plocon,** în varianta veche, etimologică, *poclon*, pl. *pocloane* (< slavon. *poclonŭ*), este corespondentul din BB şi MS 45: *Să făcu Moav lui David întru robi aducând pocloane* (8.2, cf. 8.6). În textul grecesc echivalent avem: ἐγένετο Μωαβ τῷ Δαυιδ εἰς δούλους φέροντας ξένια (gr. φέρω „a aduce"; adj. ξένιος, α, ον devenit subst. τὸ ξένιον, pl. τὰ ξένια „présent ou présents d'hospitalité"; adj. ξένιος, α,ον „étranger", Bailly). Semantic, *bir* şi *plocon* nu sunt identice; ele redau situaţia din izvoare. Corespondenţele din alte versiuni reflectă aceeaşi diferenţă: *daruri* (B 1795, 8.2, 6); *dajdie* (B 1914, 8.2) şi *daruri* (8.1); *Moabiţii robi lui David şi birnici* (B 1992, 8.2, cf. 8.6); în germ. se foloseşte *die Abgabe* „bir, dare, impozit" (8.2), în fr.: *ils lui seraient esclaves et tributaires* (8.2, 6).

În versetul 8.1, lui *bir* din MS 4389 îi corespunde construcţia substantivală **cea osebită**[10]: *Luo David cea osebită den mâna celor streini de fêliu* (BB, cf. B 1795); *cea usăbită,* variantă învechită (MS 45); în gr. (ὁ) ἀφωρισμός, οῦ „separare, delimitare". O ipoteză ar fi că prin adjectivul substantivat *osebită* se înţelegea „ceea ce este separat, desprins din ceva, din avutul cuiva" şi se putea ori trebuia dat altcuiva (ca bir, ca dar). Apropiată de contextul în discuţie ni se pare o atestare menţionată în DLR - litera *O,* cu indicaţia (Substantivat) la sensul *1.* al adjectivului, „despărţit, separat, izolat": *M-am milostivit şi l-am miluit dintru a noastră osăbită, şi i-am dat de la domnia me* [...] *o bucată de loc* (a. 1718). URICARIUL, XX, 229.

Locui (în varianta *lăcui)* „a se aşeza (vremelnic) într-un loc, a se afla"[11], în MS 4389 are două ocurenţe în acelaşi verset: *Sicriul Dumn*[e]*zeului lui Israil şi Iuda lăcuiesc în corture, iar stăpânul mieu Ioav şi slugile stăpânului mieu lăcuiesc pre faţa pământului la câmp* (11.11); în BB şi în MS 45 apare câte o singură dată în prima parte a citatului, iar în cealaltă, când este vorba despre oameni, se foloseşte verbul *tăbărî.* Raportarea la sursele străine explică situaţia: în izvorul slavon - doar un verb, în *Septuaginta* - două, κατοικίζω „a locui" şi παρεμβάλλω „a campa".

Mai dăm un exemplu elocvent pentru fidelitatea formală a traducătorilor faţă de surse: *înaintea porţii cetăţii* (10. 8) traduce textul slavon, iar *lângă uşa porţii,*

---

[9] Cf. Felicia Şerban, *Reconstituirea semnificaţiei în textul poetic tradus literal,* în „Semiotica şi poetica", nr. 3, Cluj-Napoca, 1987, p. 134 - 142.

[10] Pentru varianta *usăbită,* vezi ST.L. FAC., p. 62, EX., p. 12, iar pentru sens, compară cu *a osebi* discutat în ST.L. FAC., 102, EX., p. 45.

[11] Cf. şi ST.L. FAC., p. 99, 100.

textul grecesc: παρὰ τῇ θύρᾳ τῆς πύλης.

2. 3. Dacă lexeme din MS 4389 ca cele amintite au calitatea de a aparține limbii literare, uneori corespondentele lor din BB și MS 45 – astăzi marcate ca regionale sau populare – au calitatea de a fi mai precise, întrucât sfera lor semantică este mai restrânsă. Prin urmare, sinonimia corespondentelor nu este perfectă, aceasta chiar în condițiile în care termenii în izvoarele slavon, grecesc și latin sunt sinonimi între ei.

Aduce: *Aduseră Siriia Vethraamului* (MS 4389, 10. 6), în slavonă *najęti*, la fel ca în latină *mercede conducere;* **năimi**[12] „a tocmi, a angaja cu plată": *Au năimit pre Siria Vethraam* (la fel în B 1795), în greacă ἐμισθώσαντο τὴν Συρίαν (gr. μισθόω „a angaja cu plată").

Schimba: *schimbă hainele* (MS 4389, 12. 20), cf. slavon. *izměniti* „a schimba"; **primeni** (MS 45 și, în forma arhaică fără trecerea lui *e* aton la *i*[13], *premeni,* în BB), gr. ἀλλάσσω „a schimba", lat. *muto, -are* „idem".

Șchiop: *șchiop de picioare* (MS 4389, 9. 3), după textul slavon; **vătămat:** *vătămat la picioare,* după gr. πεπληγὼς τοὺς πόδας „être estropié ou paralysé des pieds" (Bailly, s.v. πλήσσω).

2. 4. O corelație interesantă, semnificativă pentru rolul *Vulgatei,* apare între **lucru** și **cuvânt**[14], cu trei ocurențe în eșantionul cercetat. În MS 4389: *Eu în ce chip să întru în casa mea să mănânc și să beau sau să dorm cu muiêrea mea? Viu sufletul tău că nu voiu face acest lucru* (11.11). *Așa să zici lui Ioav să nu se mâhnească pentru acest lucru, că acuma fu așa, iar altă dată într-alt chip va fi războiul* (11.25). *Iară slugile lui îi ziseră: „Ce poate fi acest lucru ce ai făcut pentru copil?"* (12.21). Termenul *lucru* se explică prin influența *Vulgatei (non faciam rem hanc* 11.11; *ista res* 11.25). În BB și MS 45 în loc de *lucru* apare *cuvânt,* prin care se redă automat sensul cel mai cunoscut al gr. (τὸ) ῥῆμα „cuvânt". Acest termen grecesc este folosit în *Vechiul Testament* și cu sensul ebraic „chose", la plural „actiones, actes" *(hébraïsme,* Bailly), ceea ce i-a scăpat din vedere traducătorului MS 45, precum și traducătorilor/revizorilor BB.

În alte versete se folosește lexemul *cuvânt* în toate cele trei versiuni biblice analizate, în „izvoade" aflându-se termeni traductibili prin acesta când este vorba de sensul lor principal: gr. (τὸ) ῥῆμα, lat. *verbum,* cf. slavon. *glagolŭ.* Citām contextele după MS 4389: *Iară deaca trecu jalea, trimêse David de o aduse în casa lui și-i fu muiêre, și-i născu fecior. Și se arătă rău acest cuvânt care făcu David înaintea Domnului* (11.27; în BB, 11.29). *Mielușaoa să o plătească înșăptită, deaca au făcut cuvântul acesta* (12.6). *Tu ai făcut în taină,*

---

[12] Vezi discuția privind adj. *năimit* în ST.L. EX., 33.

[13] Vezi ST.L. FAC., p. 52, 53, EX., p. 4.

[14] Pentru alte sensuri ale lui *cuvânt,* vezi Ursu (1988), p. 459-460, ST.L. EX., p. 41 – 42.

iar eu voiu face cuvântul acesta înaintea a tot Israilul (12.12). Nu poate trece neobservat faptul că termenul *cuvânt* „lucru" apare combinat sintactic cu verbul *a face*, în timp ce pentru sensul lui obişnuit, cu *verba dicendi*.

Sunt şi ocurenţe (BB, MS 45, 11:18,22) în care semnificaţia substantivului *cuvânt* este discutabilă.

Vulgata a jucat un rol decisiv şi în adoptarea termenului **filistimlean** „popor antic" în MS 4389: (8.1, cf. 8.12) *Birui David pre filistimlêni;* în latină *percussit David Philisthiim*, în timp ce în BB şi MS 45 apare **străin de fel**: *Lovi David pre cei streini de fêliu*[15] (în MS 45, cu fonetismul *striini)*[16], calc după gr. ἀλλόφυλος < ἄλλος, η, ον „alt" + (ἡ) φυλή „clasă, gen, fel". Formularea mai modernă este în B 1795: *cei de alt neam*.

Latinii numeau prin *Philistiim* „ţara filistenilor"[17]. Prin derivare cu suf. *-ean* s-a obţinut cuvântul *filistimlean* (pentru formă, cf. *râmlean)*[18].

2. 5. Mai rar, cuvântul devenit astăzi arhaic sau dialectal este cel din MS 4389; în româna veche, cuvintele cu care exemplificăm au cunoscut o mare circulaţie.

Coconaş, ca şi **cocon** de la care derivă, „copil (mic), prunc, fiu", şi care era răspândit în epocă pe toată întinderea ţării, dar astăzi, numai în Maramureş (vezi ALR I/II h 181, 184, ALRM I/II h 258, 259, 260, 263, ALR II/I h 132, 139), apare în MS 4389: *Memthivostei avea un coconaş mic* (9. 12); în celelalte versiuni - sinonimul **fiu:** *fiiu mic,* redând gr. υἱός μικρός.

Hicleşug avea, în limba veche, o largă răspândire în varianta etimologică cu *h*[19] (< magh. *hitlenség);* **rău,** într-o structură sintactică fidelă *Septuagintei, a face rău* (τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ). *Hicleşug* aduce în plan semantic un plus de exactitate.

Spurca şi **huli** din MS 4389 au corespondenţă în BB şi MS 45 pe **defăima.** Dăm citatul care conţine termenii menţionaţi mai sus; în MS 4389: *Dară tu că ci ai spurcat cuvântul Domnului, de ai făcut hicleşug înaintea lui?* (12. 9) [...] *m-ai hulit şi ai luat pre muiêrea lui Urie Hetteul* (12. 10) şi în BB, cf. şi MS 45: *Şi ce că ci ai defăimat cuvântul Domnului, ca să faci rău întru ochii Domnului?* (12. 9) [...] *m-ai defăimat pre mine şi ai luat pre muiêrea Uriei Hetteului* (12. 10). Să amintim şi pe *urgisi* din B 1795: *Ai urgisit cuvântul Domnului* [...] *m-ai*

---

[15] Explicaţii detaliate privind forma cuvântului *fel*, vezi în ST.L. FAC., p. 51, 67.

[16] Pentru fonetism, vezi ST.L. FAC., p. 52.

[17] L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1895.

[18] Dicţionarele noastre (DA, CADE, DEX) înregistrează lexemul *filistean*, la pl. „popor antic" şi (DEX) sau numai (DN³) *filistin* „om mulţumit de sine, făţarnic, laş, mărginit", ca împrumuturi din fr. *Philistins*, respectiv *philistin*.

[19] Vezi ST.L. FAC., p. 55, EX., p. 6.

urgisit pre mine (12. 10).

Verbul *huli* apare, în alte părți și în BB, în cele două manuscrise găsindu-se în pasajele respective fie același termen: *Ce mă huliți pre mine?* (BB și MS 45, EX., 17.2, cf. MS 4389), fie alți termeni care, luați independent, au semnificații apropiate, dar nu identice. Am reținut, spre ilustrare, perechile: **huli/mustra,** în FAC., 44.4: *Vei huli pre dânșii* (BB, cf. MS 45), *Să-i mustrezi* (MS 4389); **huli/prici,** în EX., 17.2: *Huliia norodul cătră Moisi* (BB), *Oamenii huliia asupra lui Moisei* (MS 4389), *Să pricea nărodul cătră Mois* (MS 45; verbul este atestat în DLR numai ca reflexiv reciproc). Cu valoare intensivă deosebită este *blestema, blăstăma* [...] *asupra lui,* din B 1795, 17. 2. În cele două exemple citate din EX., *huli* are sensul „a reproșa; a protesta, a riposta", traducând gr. λοιδορέω, care înseamnă și „a face multe reproșuri cuiva". *Huli* apare în construcții sintactice specifice - determinantul fiind introdus prin „către", „asupra" - care, chiar dacă se datorează modelului străin folosit, sugerează schimbarea semantică. Textul echivalent ultimului exemplu este în *Septuaginta:* ἐλοιδορεῖτο ὁ λαὸς πρὸς Μωυσῆν, în *Vulgata: qui iurgatus contra Moysen.*

Pentru a ilustra faptul că semnificațiile unor corespondente nu se suprapun perfect, menționăm și perechea **porunci** (în varianta *porănci*[20]) „a cere imperios, cu autoritate": *Porănci să-i puie pâine* (MS 4389, 12.20); **cere:** *Cerșu pâini a mânca* (BB – cu o formă veche de perfect simplu), *Ceru pâine a mânca* (MS 45).

Nu întotdeauna cuvântul pentru care s-a optat este cel mai potrivit. De exemplu, ideea de „a fi separat, despărțit" este redată mai liber, dar nu exact în MS 4389, prin expresia **a sta de eluși:** *Siriiênii Sovei lui Rov, și Istov, și Ammalitênii stătură de eluș la câmp* (10. 8); *eluși* „el însuși" are semnificația „de unul singur"; **(a fi) singuri:** *Siriia Suva, și Roov, și Istov, și Amalic, sânguri în țarenă*[21] (BB, cf. MS 45), calc după gr. μόνοι ἐν ἀγρῷ. În acest context întâlnim în B 1795 *de osăbi* „deoparte, la o parte; separat", curent în limba epocii, întărit/repetat prin *singuri (era de osăbi singuri în țarină).*

2. 6. Tenta de actual a MS 4389 provine și din mai deasa folosire a unui singur cuvânt, pe când în celelalte două lucrări se recurge la perifrază, care, de obicei, urmează îndeaproape originalul, această practică tradițională în vechile scrieri religioase producând impresia de învechit a limbajului. Am înregistrat un număr însemnat de asemenea situații îndreptățind afirmația că BB și MS 45 sunt foarte apropiate de sursa grecească. Folosirea cuvântului unic și în aceste din urmă versiuni nu este exclusă, dar, când se produce, este tot sub influența „izvodului". Menționăm câteva exemple.

[20] Pentru fonetism, vezi ST.L. FAC., p. 53 – 54, EX., p. 4 – 5.

[21] Cf. și expr. *a pune singur,* explicată în ST.L. FAC., p. 95.

Moşu-tău: *Şi-i voiu da toate holdele moşu-tău lui Saul* (9.7); cf. slavon. **dědŭ** „bunic" **tvoj** „al tău"; **tatăl tătâne-tău:** *Voiu aşăza ţie toată ţarena lui Saul, tatălui tătâne-tău* (BB, cf. MS 45); traduce literal gr. πατρὸς τοῦ πατρός σου.

Mânia (în varianta moldovenească cu *ă*[22]): *Se mănie împăratul* (11.20); **a se sui mânia:** *Să va sui măniia împăratului* (BB, MS 45), după gr. ἀναβῇ ὁ θυμὸς. În alte locuri, atât în BB, cât şi în MS 45 apare verbul *mânia: Să mânie David cu urgie foarte* (12.5, în MS 45: *mănie);* tot după gr. ἐθυμώθη [...] Δαυιδ.

Săgetător: *Săgetătorii au săgetat de pre ziduri în noi* (11.24); **cel ce săgeată:** *Au săgetat ceia ce săgeată* (BB, 11. 26; MS 45, 11. 24); după gr. ἐτόξευσαν οἱ τοξεύοντες. Samuil Micu alege altă familie lexicală: *au aruncat aruncătorii,* iar în ediţiile ulterioare ale *Bibliei,* exprimarea este de asemenea variată: *au tras arcaşii* (B 1914), *au început a săgeta arcaşii* (B 1992).

Mâhni: *Să nu se mâhnească pentru acest lucru* (11. 25); **a fi rău întru ochii cuiva:** *Nu rău fie întru ochii tăi cuvântul acesta* (BB, 11.27; MS 45, 11.25); după gr. μὴ πονηρὸν ἔστω ἐν ὀφθαλμοῖς σου. Verbul *mâhni* a fost şi el notat în BB şi în MS 45, cu sensul curent în limba actuală, dar şi cu unul propriu limbii vechi, „a se mânia", în anumite construcţii sintactice - determinantul verbului este introdus prin prepoziţia „pe": *Să mâhni Moisi pre dânşii* (EX., 16. 20).

Îngreca[23]: *Se întoarse la casa ei şi îngrecă muiêrea* [...] *Eu am îngrecat* (11.5); **a lua în pântece**[24] sau **a fi în pântece grea:** *Luo*[25] *în pântece muiêrea* [...] *Sunt în pântece grea* (BB, cf. MS 45).

Ocoli „a înconjura ceva din toate părţile; a împresura": *Bătu pre feciorii lui Ammon şi ocoliră Ravatha* (11.1); **şedea** + prep. **prejur** + substantiv: *Şăzură prejur Ravath* (cu fonetism[26] muntenesc în BB, cu fonetism moldovenesc în MS 45: *şedzură pregiur);* după gr. διεκάθισαν ἐπὶ Ραββαθ (vb. διακαθίζω „aller à la selle"). Numele propriu este neflexionat[27] în ambele versiuni, ca în *Septuaginta.* Menţinând formularea sintagmatică, Samuil Micu construieşte conform normelor limbii române: *Au şezut împrejurul Ravadului;* la fel şi în

[22] Pentru *ă* + *n* + voc., vezi ST.L. FAC., p. 51.

[23] A fost comentat în ST.L. FAC., p. 85, EX., p. 29, LV., p. 17.

[24] Vezi comentariu în ST.L. EX., p. 45.

[25] Pentru varianta *luo,* vezi ST.L. FAC., p. 78.

[26] Pentru velarizarea prin şuierătoarea *ş,* vezi ST.L. FAC., p. 57, EX., p. 7; pentru africatele *ĝ* şi *dz,* ST.L. FAC., p. 55-56, EX., p. 6.

[27] Cf. Felicia Şerban şi Elena Popescu, *Nume proprii în primele traduceri româneşti ale Cântării cântărilor,* în CL, XXXI, 1986, nr. 1, p. 76.

Biblia sinodală: *A șezut împrejurul Ravotului.* Verbul *ocoli* poate fi găsit și în BB: *Aceștia au ocolit cetatea asupra ta (Judecătorii,* 9.31), citat în DLR – litera *O* sub definiția „(Învechit și regional) A înconjura (pe cineva sau ceva) din toate părțile; a împresura; p. e x t. (învechit) a încercui, a asedia". În *Septuaginta,* editată de A. Rahlfs, apar două verbe diferite, în varianta A *(Codex Alexandrinus)* πολιορκέω „a asedia, a împresura", iar în B *(Codex Vaticanus)* περικάθημαι „a campa în jurul".

Oști (+ prep. *asupra* + genitiv): (12.29) *Se duse la Ravath și oști asupra ei* – **a da război** (+ prep. *întru* + acuzativ): *Mêrse la Ravath și dêde războiu întru ea;* aceasta calchiază gr. ἐπολέμησεν ἐν αὐτῇ, în care vb. πολεμίζω înseamnă „faire la guerre". Această traducere analitică ar fi putut fi influențată de exprimarea ποιέω πόλεμον „a face război", care apare și ea, de exemplu, la aorist, în FAC. (BB, MS 45, 14.2).

Pregătirea de luptă este redată prin **a așeza războiul** sau **a (se) tocmi împotriva cuiva** în MS 4389 (10.8, respectiv 10.9); **a rândui războiul** sau **a (se) rândui împotriva cuiva** în BB și MS 45, realizându-se astfel perechile sinonimice: *așeza/ rândui* cu complementul *războiul* și *a (se) tocmi / a (se) rândui,* subiectul reflexivului sau complementul tranzitivului indicând oștiri, unități militare.

Război în citatul *Altă dată într-alt chip va fi războiul* (11.25) din MS 4389 este rezultatul unei intervenții conștiente în text, celelalte versiuni rămânând fidele originalului: *Alteori așa va mânca sabiia* (BB, 11.27, cf. MS 45, 11.25); în gr. φάγεται ἡ μάχαιρα, în lat. *consumit gladius.*

3. Mai puțin numeroasă este categoria de corespondențe cuprinzând identități lexicale între BB și MS 4389, deosebite de MS 45. Acestea pot fi considerate coincidențe întâmplătoare, explicabile prin originea munteană a autorilor, dar, cu aceeași îndreptățire, și probe pentru susținerea ideii că traducătorii versiunii tipărite au folosit și MS 4389. Cuvântul considerat astăzi învechit sau regional este cel din MS 45.

Sfărâma[28] „a ditruge": *Sfărâmă David toate carăle* (BB, 8. 4); *fărămă* (MS 4389); **surpa** (MS 45), folosit impropriu, căci în mod obișnuit acest verb se combină cu substantive din altă sferă semantică, anume construcții, elemente de construcție, forme de relief (DLR – S), el exprimând în primul rând ideea „a (se)

[28] În ceea ce privește prefixul *s-*, pe baza ocurențelor verbului *sfărâma* în textele biblice semnalate până acum, se poate afirma că în MS 45 se întâlnește forma moldovenească cu *s-*, în MS 4389 cea muntenească fără *s-*, iar în BB ambele variante. Vezi și observația din ST.L.FAC., p. 84. Pentru stadiul actual al fenomenului se poate vedea ancheta pentru ALR II, întrebările 4639, 4640, 5113, care a înregistrat forma prefixată în Banat, Transilvania, Maramureș, Moldova, iar cea neprefixată, în Oltenia, Muntenia.

lăsa în jos, spre bază". Sinonimia pentru această idee este însă mult mai complexă. Exemplele pe care le-am urmărit - am avut în vedere şi primele două volume biblice publicate - demonstrează că, de obicei, acelaşi cuvânt, *(s)fărâma,* se foloseşte în BB şi MS 45, iar în MS 4389 se recurge la alte verbe *(să piiarză* FAC., 19.14; *se frânseră* FAC., 49.24, cf. EX., 12.10, 46; *să răsipiţi* EX., 34.13). Alteori, în toate trei versiunile biblice apare numai *(s)fărâma* (EX., 15.7, 34.1) sau în fiecare dintre versiuni, alt termen (EX., 17.13: *au sfărâmat* BB, *au înfrântu* MS 45, *birui* MS 4389).

Alte exemple (primul este lexemul din BB şi MS 4389): **haină** (10. 4) / **mintie**[29] *(mintiiele),* înregistrat în DLR ca denumire pentru o anumită haină, cu circulaţie în Banat şi Transilvania; **judecată** (8.15) / **judeţ**[30] (ambele cuvinte în forma muntenească cu *j* şi nu cu africata *ĝ); mieluşa* (12.3, 4) / **mieluşiţă; sărac** (12.2, 3) / **measer**[31] (12.1, 3), dar şi *sărac* (12.4); **teme** (12.18) / **spăimânta** (în forma veche, fără *i, să spământară*[32]).

4. Folosirea unor cuvinte diferite în toate cele trei texte cercetate se întâlneşte rar.

Împotrivnic[33] în BB: (8.10) *Împotrivnic era lui Adrazar (împrotivnic,* B 1795); în versiunea greacă este (ὁ) ἀντικείμενος „l'ennemi" < prep. ἀντί+ κειμένος (= participiu prezent medio-pasiv al verbului κεῖμαι); **neprieten** *(nepriiaten*[34]*)* în MS 45, cuvânt foarte frecvent în textele vechi; **vrăjmaş** în MS 4389, termenul astăzi literar. Altfel se prezintă corespondenţele în 12.14, unde *vrăjmaş* este folosit şi în BB. În acelaşi verset, faţă de exprimarea apropiată limbii literare actuale din MS 4389: (12. 14) *Ce numai ce* **voiu ascuţi** *pre vrăjmaşii tăi cu glasul acesta, şi feciorul tău* [...] *va muri,* exprimarea din celelalte lucrări apare învechită, dar şi specifică limbajului biblic prin folosirea a două „figuri etimologice"[35]: *Fără numai că* **întărâtându ai întărâtat** *pre vrăjmaşii tăi cu cuvântul acesta, şi încă fiiul tău* [...] **cu moarte va muri** (BB); [...] **îndemnând ai îndemnat** *pre nepriiatenii tăi* [...] **cu moarte va muri** (MS

---

[29] Vezi şi Ursu, 1989, p. 41; este amintit printre cuvintele aflate în MS 45 şi înlocuite în BB.

[30] Pentru comentariu semantic, vezi ST.L. FAC., p. 99, EX., p. 30, LV., p. 39, iar pentru cel fonetic, ST.L. FAC., p. 55, EX., p. 6.

[31] Vezi Ursu, 1989, p. 109 – 110; ST.L. EX., p. 30.

[32] Vezi ST.L. FAC., p. 86.

[33] Vezi şi ST.L. LV., p. 37.

[34] Pentru fonetism, vezi ST.L. EX., p. 2.

[35] Felicia Şerban, *Din poetica eminesciană: figuri,* în „Semiotica şi poetica", nr. 5, Cluj-Napoca, 1992, p. 173-179. În ST.L. LV., p. 29 sunt numite „construcţii intensive". Vezi şi Eugen Munteanu, *Influenţa modelelor clasice asupra traducerilor româneşti din secolul al XVII-lea* (rezumatul tezei de doctorat), Iaşi, 1993, p. 4.

45); în gr. ὅτι παροξύνων παρώξυνας [...] θανάτῳ ἀποθανεῖται.

În unul și același paragraf (12.4) apar alternanțele: **călător / străin** în BB: *Veni călătoriu la omul cel bogat și nu se îndură să ia den turmele lui* [...] *să facă streinului ce au venit cătră el* (lipsește cuvântul *ospăț*); **drumeț/străin** în MS 45 (*...drumăț* [...] *striinului;* text marginal, *călătoriului*); **oaspe** (text marginal *strein*) / **oaspe** (variantă învechită a lui *oaspete*) în MS 4389. Primele sunt motivate de textul grecesc, care conține, în ordine, cuvintele: (ὁ) πάροδος „voyageur qui passe, passant" și (ὁ) ξένος „étranger". Pentru soluția din MS 4389 explicația nu se află în textul slavon, ci este probabil o traducere liberă, interpretativă.

Cea mai interesantă serie este **foișor** (BB) – **cerdac** (MS 45) – **horă** (MS 4389). Interpretarea acesteia necesită o analiză mai amplă și va face obiectul unei alte expuneri.

5. Cum păreri cu caracter mai general am exprimat pe parcursul lucrării, în final subliniem doar următorul aspect: cuvintele la care ne-am referit erau curente și de largă circulație în româna scrisă a secolului al XVII-lea; astăzi, în dicționare (anumite sensuri ale lor) poartă indicații de răspândire în timp și în spațiu. Astfel, *Dicționarul Academiei* marchează ca: (învechit) *bdenui, horă, îngreca, measer, mielușiță, neprieten, oștí, strajă;* (învechit și popular) *năimi, osebi, spurca, tăbărî;* (învechit și regional) *cocon, hicleșug, ocoli, prici;* (regional) *mintie;* alte cuvinte, ca *huli, întărâta, mânia, primeni,* sunt percepute ca populare sau învechite de către vorbitorul actual.

Cele prezentate în această succintă analiză confirmă concluzii pertinente formulate de exegeți, dintre care reținem: circulația și filiația scrierilor românești vechi și efortul noilor traducători sau/și editori de a îmbunătăți textul.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21